

Michał Krzyżaniak
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0001-7788-2820

Działalność Komsomołu na wsi w czasie NEP-u. Dyrektywy Józefa Stalina (1925)

Celem niniejszego artykułu jest analiza zadań, jakie przed komsomolcami postawił Józef Stalin w 1925 r. Dyrektywy nakreślone w wystąpieniu „O aktywie komsomolskim na wsi”, skierowane do młodzieży, nie tylko ukazują działalność i kierunki rozwoju organizacji, ale na ich podstawie można przedstawić ogólne problemy, które w tym czasie dotykały Związek Radziecki. Głównym źródłem dla pracy było wspomniane wystąpienie przywódcy ZSRR, a oprócz niego przekrojowe publikacje poświęcone historii Związku Radzieckiego, a także artykuły dotyczące *stricto* działalności Komsomołu. Choć Komunistyczny Związek Młodzieży jest zagadnieniem stosunkowo często poruszonym w literaturze związanej z dziejami ZSRR, to traktuje się go wybiórczo. Przeważnie zwraca się uwagę na robotniczy aspekt organizacji, pomijając jej również chłopski charakter. Do tej pory nie spotkałem się także z jakimkolwiek odniesieniem do wystąpienia „O aktywie komsomolskim na wsi” w artykułach poświęconych Komsomołowi, również tych, w których omawiane są początki organizacji.

Wszeczwiązkowy Komunistyczny Związek Młodzieży im. Lenina, znany pod skrótami Komsomoł lub WKLSM, był jednym z podstawowych elementów systemu politycznego ZSRR przez cały okres istnienia tego państwa.¹ W propagandzie funkcjonował slogan „Komsomoł — wierny pomocnik Partii”. W istocie przez większą część swego istnienia Komsomoł spełniał taką rolę — był pasem transmisyjnym między władzą dyrektywną sku-

¹ Podczas I Ogólnozwiązkowego Zjazdu Związków Młodzieży Robotniczej i Chłopskiej, który obradował w dniach 29 października — 4 listopada 1918 r. powstał Komunistyczny Związek Młodzieży Rosji. W 1924 r., podczas VI Zjazdu organizacji otrzymał imię Lenina, stając się Leninowskim KZMR, by w 1926 r. zostać ostatecznie Wszeczwiązkowym Leninowskim Komunistycznym Związkiem Młodzieży.

pioną w kierowniczych organach partii² a młodym pokoleniem. Głównymi zadaniami Komsomołu były ideologizacja młodzieży, mobilizowanie jej do różnego rodzaju kampanii społecznych i produkcyjnych, a także selekcjonowanie i przygotowywanie kadr dla „dorosłego” aparatu partyjnego. Ten model relacji partia komunistyczna — komunistyczny związek młodzieży był później powielany w innych państwach tzw. demokracji ludowej. Zbliżony model relacji między rządzącą monopartią a jej młodzieżową przybudówką wytworzył się też w totalitarnych i autorytarnych reżimach innej orientacji ideologicznej.

Owej wspomnianej roli „pomocnika” nie można jednak apriorycznie odnosić do całego okresu działalności Komsomołu. W pierwszych latach Rosji Radzieckiej i ZSRR relacje między poszczególnymi elementami systemu komunistycznego dopiero się kształtowały. Rewolucja bolszewicka wywołała, a częściowo wytworzyła falę entuzjazmu wśród pewnej części młodego pokolenia, która została ogarnięta wizją budowy nowego świata i nowego człowieka.³ Ten entuzjazm z jednej strony był korzystny dla reżimu, z drugiej strony mógł być zagrożeniem — młodzieżowa awangarda mogła stawiać sobie cele radykalniejsze, bardziej utopijne, niż chciałoby tego kierownictwo partyjne. Komsomoł został utworzony z inicjatywy Lenina — szefa rządu i wodza partii bolszewickiej, jednak miał personalne i ideowe korzenie także w przedrewolucyjnych kółkach młodzieżowych, o zróżnicowanej i nie do końca spójnej orientacji.⁴ Wydawać by się mogło, że od samego początku Komsomoł był silnie podporządkowany. Bez wątplenia więź pomiędzy nimi była duża, jednak w pierwszych latach Związek Młodzieży cieszył się dużą niezależnością. Należało jednak wykorzystać młodzieżowy zapał oraz potencjał i z czasem stworzyć podporządkowaną partii organizację.

Po zakończeniu wojny domowej bolszewicy sprawowali fizycznie kontrolę nad krajem, ale nie mieli jeszcze „rządu serc i umysłów”. Społeczeństwo, nad którym zdobyli władzę, było w ogromnej większości społeczeństwem chłopskim, niezmodernizowanym, tkwiącym w ekstensywnej gospodarce rolnej i analfabetyzmie. Model gospodarczy komunizmu wojennego okazywał się coraz bardziej dysfunkcyjny — konieczne było przejście do jakiejś złago-

² 1918–1925 Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików), RKP(b); 1925–1952 Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików), WKP(b); 1952–1991 Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego, KPSS (pol. KPZR).

³ A. Willimott, *Revolutionary participation, youthful civic-midndnes*, [w:] *The Fate of the Bolshevik Revolution. Illiberal Liberation, 1917–1941*, L. Douds, J. Harris, P. Whitewood [red.], Bloomsbury Publishing, London 2020, s. 215.

⁴ M. Neumann, *The Communist youth league and the construction of Soviet obshchestvennost'*, [w:] *The Fate of the Bolshevik Revolution as Historical Divide*, M. Neumann, A. Willimott [red.], Routledge, London 2018, s. 95.

dzionej polityki wobec wsi i wobec całokształtu kwestii społeczno-gospodarczych. Przywódcy komunistyczni musieli zmobilizować młodzież do swojego projektu budowy nowego świata, zachować kontrolę nad ową młodzieżą i pogodzić rewolucyjny entuzjazm awangardy z budowaniem organizacji powszechnej. Towarzyszyła temu rywalizacja o przywództwo w kierownictwie bolszewickim po wycofaniu się Lenina z bieżącego kierowania państwem i partią, oraz po jego śmierci.

Jednym z najważniejszych wystąpień Lenina dotyczących zadań związków młodzieży i młodzieży w ogóle, był referat wygłoszony podczas III Ogólnorosyjskiego Zjazdu Komunistycznego Związku Młodzieży Rosji w dniu 2 października 1920 r. Przemówienie drukowane było m.in. w gazecie „Prawda” w numerach z 5, 6 i 7 października 1920 r. Wystąpienie to po drugiej wojnie światowej wielokrotnie publikowano także w Polsce Ludowej, w opracowaniach zbiorowych dotyczących działalności Lenina, ale również jako odrębną publikację. W patetycznych, momentami bojowych słowach, Lenin budował wizję funkcjonowania związku, przedstawiał cele i wartości, którymi powinna się kierować młodzież komunistyczna.

Już w pierwszych słowach przywódca bolszewików przedstawił jedno z najważniejszych zadań młodzieży — stworzenie społeczeństwa komunistycznego. Słowa te zostały wypowiedziane w zaledwie trzy lata po rewolucji październikowej i dwa lata od powołania do życia Komsomołu, w fazie kształtowania się państwa i wprowadzania nowej ideologii. Bolszewicki przywódca zwrócił uwagę, że stworzenie nowego społeczeństwa jest w zasadzie rolą młodzieży, bowiem poprzednie pokolenie, wychowane jeszcze w ustroju kapitalistycznym nie jest w stanie zbudować w pełni wspólnoty socjalistycznej. Oczywiście rola poprzedniego pokolenia jest istotna, ponieważ może zniszczyć stary byt kapitalistyczny, ale przede wszystkim swoją pracą i walką może pomóc proletariatu i klasom pracującym przygotować podwaliny pod budowę nowego świata, w którym najważniejsza będzie młodzież. We wspomnianym fragmencie, Lenin podkreślił rzecz, którą bardzo często przywoływał w swoich wystąpieniach: „Trzeba się uczyć”⁵. Wystąpienie to stało się kanonicznym tekstem w wychowaniu młodzieży radzieckiej, od którego nie odchodzono przez ponad siedemdziesiąt lat funkcjonowania organizacji i z którego czerpali następcy, i które obok statutu Komsomołu było jednym z fundamentalnych dokumentów.

Również Józef Stalin uważnie przypatrywał się Komsomołowi i komentował jego działania. Już w swoich pierwszych przemówieniach jako nowy przywódca ZSRR nie pozostał obojętny wobec kwestii młodzieży. Jego zda-

⁵ W. Lenin, *Zadania Związków Młodzieży*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1949, s. 7.

niem Komsomoł był łącznikiem partii z masami pracującymi, organizacją niepartyjną, ale bardzo bliską partii.⁶

W referacie „O wynikach XIII Zjazdu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików)” z 17 czerwca 1924 r., który wygłosił na kursach sekretarzy powiatowych partii, Stalin stwierdził, że radziecka młodzież ma być przede wszystkim podwaliną do dalszego budowania kraju, przyszłością ZSRR.⁷

W swoich wystąpieniach Stalin bardzo często i wyraźnie podkreślał, że związek młodzieży jest organizacją młodzieży robotniczej i chłopskiej. Jego zdaniem najważniejsza w organizacji była młodzież robotnicza, która stanowiła swego rodzaju jej jądro, zaś młodzież chłopska miała ich wspierać. Podstawą organizacji miał być „sojusz” pomiędzy nimi. Rezolucja „O pracy wśród młodzieży” zatwierdzona podczas wspomnianego Zjazdu, deklarowała zadania związku młodzieży, którymi były zaangażowanie członków do pracy we wszystkich dziedzinach — gospodarczej, kulturalnej, wojskowej, i administracyjnej, a także wychowanie tej młodzieży na bojowników, budowniczych, pracowników i kierowników radzieckiego państwa.

Ważnym dokumentem dotyczącym momentu przejściowego między rewolucyjnym pluralizmem a stalinowską stabilizacją są dyrektywy Stalina wobec Komsomołu, sformułowane w roku 1925. Stalin wygrał ostatecznie rywalizację o władzę, umiejętnie lawirując między radykalnymi i umiarkowanymi frakcjami w kierownictwie, a po wyeliminowaniu rywali rozpoczął przyspieszoną industrializację i kolektywizację rolnictwa, które pociągnęły za sobą masowe ofiary. Komsomoł w tym projekcie doskonale odegrał zleconą mu rolę. Dyrektywy te okazały się więc na tyle skuteczne, że były przydatne także ćwierć wieku później, kiedy podobne przeobrażenia narzucono podporządkowanym krajom Europy Środkowo-Wschodniej. Wydanie polskie referatu Stalina z 1925 r. ukazało się w 1950 r. w serii „Biblioteka Zetempowca”, kiedy to z punktu widzenia projektu „budowy socjalizmu” Polska była na podobnym etapie jak ZSRR w połowie lat dwudziestych.

„O aktywie komsomolskim na wsi”

Mówiąc o zadaniach, jakie na wsi przed Komsomołem postawił Stalin, należy pamiętać o realiach panujących na niej ok. 1925 r. Po przejściu władzy przez bolszewików zmieniła się struktura wsi. Wynikiem podziału ziemi było zmniejszenie liczby biednych, ale także bogatych gospodarstw na rzecz zwiększenia liczby gospodarstw tzw. średniaków. Dodatkowo inflacja i konfiskaty nadwyżek żywności, pozbawiły chłopów oszczędności. Nowa władza

⁶ J. Stalin, *Zagadnienia leninizmu*, Książka i Wiedza, Warszawa 1949, s. 116.

⁷ J. Stalin, *Do młodzieży*, *Biblioteka Zetempowca*, Książka i Wiedza, Warszawa 1950, s. 3.

wykorzystywała również wiejską część społeczeństwa do ciężkich prac m.in. przy wycince lasów.⁸

Wojna domowa, komunizm wojenny i nieurodzaj wywołany suszą spowodowały u progu lat dwudziestych XX w. znaczący spadek produkcji rolnej i klęskę głodu. Sytuację próbowano ratować organizowaniem charytatywnych zbiórek m.in. przez Wszechrosyjski Komitet Pomocy Głodującym, a także z zewnątrz przez Amerykańską Organizację Pomocy.⁹ Mimo wsparcia, fatalna kondycja rolnictwa i skrajne nastroje doprowadziły do wielu buntów i powstań chłopskich, z których największe wybuchło w sierpniu 1920 r. w guberni tambowskiej. Armia powstańcza pod dowództwem Aleksandra Antonowa w początkach 1921 r. liczyła według różnych szacunków ponad 20 tys. ludzi¹⁰ i rozbita została dopiero pod koniec 1921 r. Problemy z produkcją rolną przełożyły się także na sytuację miast. Dodatkowo kłopoty z zaopatrzeniem fabryk w węgiel spowodowały, że systematycznie zmniejszano racje żywnościowe. W lutym 1921 r. zbuntowali się marynarze z Kronsztadu. Sukcesywnie do protestów dołączały kolejne miasta, w tym Moskwa i Piotrogród. Zamieszki zostały brutalnie stłumione, jednak nie wpłynęło to w żaden sposób na poprawę sytuacji gospodarczej i społecznej. Podczas X Zjazdu RKP(b) w marcu 1921 r. proklamowano zaproponowaną przez Lenina Nową Politykę Ekonomiczną, czyli NEP (Nowaja Ekonomiczeskaja Politika).¹¹ Pierwszym ruchem w kierunku złagodzenia prowadzonej przez bolszewików dotychczasowej polityki gospodarczej było zniesienie rekwizycji zbóż na rzecz stałego podatku, który mógł być uiszczany w płodach rolnych, a ostatecznie jako podatek gotówkowy wyliczany indywidualnie od gospodarstwa. Do tego momentu chłopom rekwirowano przede wszystkim zboże, często także to przeznaczone na zasiewy, a wielkość rekwizycji wyliczana była na zasadzie zbiorowej odpowiedzialności całej wsi.¹² Zniesienie kontyngentów było początkiem zmian gospodarczych, jakie czekały radziecką Rosję. Poprzez NEP w miejsce komunizmu wojennego wprowadzono mieszany system socjalistyczno-kapitalistyczny. Założeniem programu był powrót do stosunków towarowo-pieniężnych, tym samym odbudowanie mechanizmów finansowych państwa oraz reforma walutowa. Szereg działań wdrażanych poprzez

⁸ R. Pipes, *Rosja bolszewików*, przeł. W. Jeżewski, Wydawnictwo Magnum, Warszawa 2005, s. 400.

⁹ L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *Historia Rosji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2005, s. 404.

¹⁰ R. Pipes, *op. cit.*, s. 402.

¹¹ L. Bazyłow, P. Wieczorkiewicz, *op. cit.*, s. 404.

¹² E. Acton, *Rosja i dziedzictwo caratu i władzy radzieckiej*, przeł. J. Stawiński, PIW, Warszawa 2013, s. 212.

NEP doprowadziło do poprawy warunków życia na wsi i wzrostu produkcji rolnej.¹³ Odnowiły się także więzi ekonomiczne pomiędzy miastem i wsią, bowiem rzemieślnikom i sprzedawcom zezwolono na otwieranie manufaktur i drobny handel, a chłopcy mogli sprzedawać nadwyżki produkcyjne.¹⁴ Korzystając z ustabilizowania i poprawy warunków życia na wsi, kierownictwo partii postanowiło kontynuować ideologizację wiejskiej części społeczeństwa. Było to niewątpliwie ważne zagadnienie, bowiem chłopcy nie mieli takiej świadomości politycznej jak robotnicy. Dlatego wiele uwagi poświęcano zagadnieniom ideologicznego rozwoju wsi, ze szczególnym uwzględnieniem roli Komsomołu. Podczas posiedzenia Biura Organizacyjnego KC RKP (b) 6 kwietnia 1925 r. Stalin wystąpił z przemówieniem „O aktywie komsomolskim na wsi”, w którym zwrócił uwagę na aktualne zadania organizacji w tej dziedzinie.

Pierwszym zadaniem — uznanym za podstawowe i nieodnoszące się bezpośrednio do wsi — było zapewnienie, by proletariacka część Komsomołu kierowała całym Związkiem Młodzieży. Tak więc młodzież robotnicza miała nadrzędną pozycję w Związku Młodzieży i to ona miała być nośnikiem ideologii i krzewicielem komunizmu. Dyktatura proletariatu, czyli władza partii będącej samozwańczą reprezentacją klasy robotniczej, oznaczała także przewagę polityczną miasta nad wsią.

Stalin liczył na wzrost liczebności robotniczej części organizacji:

Można powiedzieć bez przesady, że wciąganie młodzieży robotniczej do Komsomołu ma przebieg pomyślny, przy czym niedaleka jest chwila, kiedy Związek obejmie nie mniej niż dziewięć dziesiątych całej młodzieży robotniczej.¹⁵

Komsomoł miał być zatem organizacją przeznaczoną nie tylko dla awangardy młodzieży robotniczej, ale nastawioną na masowość. Według statutu członkostwo było dobrowolne, jednak należy zwrócić uwagę na sformułowanie „wciąganie młodzieży robotniczej do Komsomołu”. Świadczy to o dosyć wolnym i kontrolowanym procesie powiększania liczby członków. Związek stał się masową organizacją dopiero pod koniec lat dwudziestych.¹⁶

Drugim zadaniem Komsomołu sformułowanym w przemówieniu było właściwe rozmieszczenie aktywistów proletariackich w ważnych punktach i rejonach ZSRR i tym samym zapewnienie realnego kierownictwa nad chłopską częścią młodzieży. Dalej Stalin stwierdzał:

¹³ W roku 1926 udało się osiągnąć przedwojenny poziom zbioru zbóż.

¹⁴ R. Pipes, *op. cit.*, s. 419.

¹⁵ J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 6.

¹⁶ С. Бернштейн, *Воспитанные при Сталине. Комсомольцы и защита социализма*, Политическая энциклопедия, Москва 2018, s. 293.

Wychodzę z założenia, że chłopska część młodzieży przewyższa pod względem ilościowym jej część proletariacką. Wychodzę z założenia, że proletariackich sił młodzieży nie wystarczy na to, aby je równomiernie rozmieścić po wszystkich powiatach i gminach Związku Radzieckiego.¹⁷

We fragmencie tym uwydatnia się problem związany z rolniczym charakterem państwa radzieckiego — chłopci liczebnie przewyższali miejskich proletariuszy. Dlatego odpowiednie umieszczenie w terenie młodzieży robotniczej, która sprawowała funkcje kierownicze na konkretnych szczeblach, było ważnym zadaniem. W ten sposób proletariacy komsomolcy mieli dotrzeć do wiejskich mas i zapewnić skuteczne kierowanie organizacją w terenie. Stalin zwrócił również uwagę na problem i realność wykonania tego zadania przez młodzież. Na przeszkodzie stała m.in. wielkość kraju, a także spora niechęć ludności wiejskiej do nowego ustroju, władzy i organizacji. Ludność chłopska nie chciała zmian i często na swój sposób rozumiała i tłumaczyła wszystkie nowości.¹⁸

Gdyby już Komsomoł uporał się z organizacją pracy w terenie, jego kolejnym zadaniem miało być zbudowanie sprawnie działającego i świadomego aktywu młodzieży na wsi. Dyrektywa postawiona przez Stalina była bardzo ważna — stworzenie połączenia pomiędzy robotniczym proletariatem a pracującymi masami chłopstwa. Wyraźne było dążenie do budowania sojuszu robotniczo-chłopskiego, który był istotnym elementem marksistowskiej teorii rewolucji i okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu. Przekonanie, że robotnicy są najbardziej postępową i świadomą klasą społeczeństwa, przejawiało się również w odniesieniu do Komsomołu. Świadomość ideologiczna „proletariackiej” młodzieży miała być narzędziem w politycznym wychowaniu wiejskich rówieśników. Zadanie to wymagało wielkich nakładów pracy i czasu, ogromnego zaangażowania komsomolców. Ważne były realizacja i wyrażania bolszewickiej polityki przede wszystkim za pomocą Komsomołu, a nie partii.

W dalszej części referatu Stalin dokonał wyliczeń dotyczących liczebności chłopskiego aktywu Komsomołu, który miał wynosić blisko 100 tys. ludzi. „[M]uszę powiedzieć, że aktyw ten, przy umiejętnym wykorzystaniu go, może stać się olbrzymią siłą, zdolną do cudów”¹⁹ — Komsomoł miał być zapleczem osobowym, który przy odpowiednim przygotowaniu, byłby wykorzystany do praktycznych działań terenowych, a komsomolcy gotowi byłiby poświęcić własne życie.

¹⁷ J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 6.

¹⁸ R. Pipes, *op. cit.*, s. 351.

¹⁹ J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 7.

Istotnym problemem, który przedstawił Stalina, było to, w jaki sposób uczynić liczny aktyw chłopski transmisją „proletariackich” idei w praktyce. Radziecki dyktator przedstawił warunki, których spełnienie pozwoliłoby wychować wiejskie masy w duchu rewolucji bolszewickiej. Warunki te sprowadzały się do zaopatrywania wiejskich placówek Komsomołu w broszury uświadamiające i wyjaśniające konkretne problemy kraju, zagadnienia polityczne, ideologiczne, klasowe itp. Poprzez edukację komsomolcy mieli współtworzyć świadome komunistycznie społeczeństwo. Samo przekazanie broszur chłopom było niewystarczające. Znaczna część chłopów była wówczas niepiśmienna, więc potrzebni byli aktywiści, którzy nie tylko czytali konkretne materiały, ale przede wszystkim umieli je wyjaśniać.

Pierwszym rodzajem broszur miały być publikacje dotyczące dekretów władzy radzieckiej wydane w interesie biedoty. Młodzież miała wyjaśniać najuboższym dekrety, a także świadomie bronić ich interesów przed kułakami, z którymi cały czas trwała walka. „Aktyw komsomolski na wsi powinien stać na straży rewolucyjnej praworządności” — stwierdził Stalin.²⁰

Drugim warunkiem było zaopatrzenie komsomolców w broszury o podstawach agronomii:

Komsomolec-aktywista może zdobyć szacunek i zaufanie chłopą jedynie wówczas, jeśli zespoli się z gospodarstwem wiejskim, jeśli nauczy się udzielać pożytecznych rad, dotyczących podniesienia gospodarstwa chłopskiego, ulepszenia go i umocnienia. Jest to oczywiście sprawa niełatwa i być może — nawet nudna. Niemniej jednak jest ona niezbędna do zdobycia zaufania chłopstwa.²¹

Przed aktywistą Stalin postawił zadanie edukatora. Komsomolec miał dawać chłopu odpowiednie wskazówki w dziedzinie uprawy i hodowli. Dyktator stwierdził, że

[. . .] chłop częstokroć traktuje komsomolca niepoważnie, kpiąco. Dzieje się tak dlatego, że chłop uważa go za oderwanego od gospodarstwa, za nieuka i próżniaka. Stąd zadanie — zbliżyć komsomolca do gospodarstwa i związać go z nim.²²

Faktycznie, skoro instruktorem rolnictwa miał być młody proletariusz, któremu w praktyce były obce kwestie związane z uprawą ziemi i hodowlą zwierząt, a niektóre pseudoracjonalizatorskie i pseudonaukowe teorie ulepszenia rolnictwa mogły wydawać się tradycyjnym chłop abstrakcyjne i niewiarygodne.

²⁰ *Ibidem*, s. 8.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

Należałoby przyjrzeć się sprawie metod, jakie chcieli wdrażać komuniści na wsi. Komsomolec powinien zrobić wszystko, by to zmienić i zdobyć zaufanie chłopów. Rolnictwo i jego efektywność było obszarem, które władzy radzieckiej od samych początków stwarzało wiele trudności. Rola, jaką mieli odegrać komsomolcy w tej kwestii, była ważna przez cały okres istnienia ZSRR. Jednak pomoc komsomolców nie ograniczała się w późniejszym czasie wyłącznie do roli instruktorów i agronomów, ale przede wszystkim do bycia pracownikami fizycznymi, którzy m.in. brali aktywny udział w kolektywizacji.

Kolejnymi broszurami, które miały pomóc wychować wiejski aktyw, były materiały o podatku rolnym, budżecie i o sytuacji finansowej kraju. Broszury tego typu miały ułatwiać terenowym aktywistom pomaganie chłopom w oficjalnie sprawiedliwym rozliczaniu danin, tak, by chłop nie został pokrzywdzony, a kułak nie uniknął obciążeń podatkowych. Chodziło również oczywiście o jak największe ściągnięcie podatków do państwowej kasy. Komsomolec miał być swoistym strażnikiem finansowej uczciwości radzieckiej i pilnować wprowadzania socjalistycznej sprawiedliwości. Marksistowska definicja sprawiedliwości społecznej polegała przede wszystkim na wyeliminowaniu wyzysku pracy i życia na cudzy koszt, krzywdy społecznej, uprzywilejowania jednych ludzi i dyskryminowania innych, dzielenia wytworów pracy społecznej zgodnie z zasadą przyznawania mu tego, co mu się słusznie należy. Socjalistyczna sprawiedliwość miała stopniowo znosić różnice pomiędzy wsią i miastem — w życiu i pracy, co jest widoczne w tym wystąpieniu Stalina i innych jego przemówieniach. Elementem socjalistycznej sprawiedliwości było również zapewnienie ludziom pracy możliwie wszechstronnego rozwoju i zaspokajania ich rosnących potrzeb.²³

Czwartym rodzajem broszur, proponowanym przez Stalina, były publikacje z dziedziny tzw. budownictwa radzieckiego, ożywienia Rad i wciągnięcia chłopstwa do zarządzania wsią, gminą, rejonem i innymi jednostkami organizacyjnymi kraju. Zadanie to było bardzo istotne. Rok 1925 był dopiero ósmym rokiem radzieckiej władzy i jednocześnie okresem, kiedy w sposób ciągły cały czas wprowadzano komunistyczne metody i struktury na terenie całego ZSRR, w najodleglejszych jego zakątkach. Dziesiątki dekad carskiego panowania pozostawiły w mieszkańcach rosyjskiej wsi utarte myślenie dotyczące jej pozycji i sytuacji chłopstwa w kraju. Należało „właściwie” wytłumaczyć chłopom wprowadzany nowy, socjalistyczny ład, działanie jego organów, a także prawa i obowiązki mieszkańców ZSRR. Chłopom dano możliwość wybierania swoich przedstawicieli (oczywiście oficjalnie) do Rad

²³ *Słownik filozofii marksistowskiej*, opr. zbiorowe pod red. T. Jaroszewskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 339.

i innych instytucji, według prawa mogli też współdecydować o lokalnej i centralnej polityce. Komsomoł miał uświadamiać chłopskie masy jak wygląda nowa rzeczywistość — ta w propagandowym wymiarze — bowiem codzienność znacznie różniła się od głoszonych haseł.

Warto zwrócić uwagę na pojęcie komsomolec-aktywista. Po pierwsze, sugeruje ono, że nie wszyscy członkowie Komsomołu byli równi, a ich zadania różniły się. Moim zdaniem, członków Komunistycznego Związku Młodzieży można podzielić przynajmniej na trzy grupy: członkowie, członkowie-aktywiści i działacze. Grupa działaczy często nie wpisywała się w statutowe ramy członka Komsomołu, bowiem wykraczali wiekiem ponad 28 lat. Ich funkcja polegała na kierowaniu organizacją centralnie, w Moskwie — byli pracownikami etatowymi. Członkowie-aktywiści byli najbardziej czynni, zaangażowani w działalność i rozwój organizacji. Pełnili różne funkcje wewnętrzne, mieli wyższą rangę od zwykłych członków, byli odpowiedzialni za codzienną pracę. Od nich wymagano szczególnej uwagi, entuzjazmu i pomocy w budowaniu i kierowaniu Związkiem Młodzieży. Podobne wymagania dotyczyły np. aktywu partyjnego. Najliczniejszą grupę stanowili szeregowi członkowie, których zadaniem było realizowanie postawionych przez aktyw i kierownictwo celów, fizyczna praca na rzecz rozbudowy ZSRR, przy jednoczesnej kontroli przez organizację.

Następnymi broszurami, w które miał być wyposażony wiejski aktyw komsomolski, miały być te na temat spółdzielczości rolniczej, kredytowej i spożywczej, o artelach²⁴ i gospodarstwach kolektywnych. Były to w znacznej mierze nowe dla rosyjskich chłopów formy organizacji pracy, dlatego niezbędne było wyjaśnienie, jak one funkcjonują. Zadaniem komsomolców było zachęcanie warstwy chłopskiej, w tym tych najbiedniejszych, do przystępowania i zakładania gospodarstw kolektywnych, rozwijanie chłopskiej spółdzielczości. Zachętą ze strony władzy miały być opłacalne dla rolników kredyty. Jednak wszystkie te wysiłki nie były wystarczające, bowiem w wyniku niepowodzenia dobrowolnego tworzenia zbiorowych gospodarstw, kilka lat później rozpoczęto przymusową kolektywizację, która w wielu rejonach ZSRR doprowadziła do śmierci milionów obywateli.

Stalin nie zapominał również o kulturalnym wymiarze działalności organizacji młodzieżowej.

Trzeba, żeby aktyw komsomolski na wsi był zaopatrzony w niezbędne wskazówki i materiały z dziedziny budownictwa kulturalnego na wsi — rozwoju świetlic, likwidacji analfabetyzmu itp. Aktywista-komsomolec jako natu-

²⁴ Artel — brygada robotników, rzemieślników; w ZSRR artel oznaczał zrzeszenie drobnotowarowych producentów, spółdzielnię wytwórczą.

ralny pomocnik Rad i w ogóle kulturalnych sił na wsi w dziedzinie zaszczepiania radzieckiej kultury — takie jest zadanie.²⁵

Zapewnienie odpowiedniego wychowania mas wiejskich w dziedzinie kultury było bardzo ważnym zadaniem. Po pierwsze — sprowadzało się do nauki czytania i pisania. Wprowadzony dekretem Rady Komisarzy Ludowych z dnia 26 grudnia 1919 r. *likbez* (likwidacja *bezgramotności*) — zlikwidowanie analfabetyzmu — za pomocą narzędzi takich, jak m.in. obowiązek i powszechny dostęp do szkół, miał w jak najszybszym czasie stworzyć wyedukowane na poziomie podstawowym społeczeństwo. Poziom analfabetyzmu w roku 1917 wynosił w Rosji ok. 60%, w roku 1926 ok. 39%, a w 1939 r. umiających czytać i pisać (w przedziale wiekowym 9-49 lat) było w kraju już blisko 90%. Opanowanie czytania przez masy dawało władzy możliwość szerokiej indoktrynacji chociażby przez broszury, ale także przez książki i przede wszystkim gazety, w których publikowano jedynie właściwe treści, zweryfikowane dokładnie przez cenzurę. Oprócz prasy w rękach komsomolców były inne środki krzewienia radzieckiej kultury. Ogromną popularność w ZSRR zdobyły plakaty propagandowe, które graficznie (z niewielką ilością tekstu) przedstawiały aktualne sprawy i problemy kraju. W latach dwudziestych plakaty powstawały na szeroką skalę, wiele z nich dotyczyło też działalności Komsomołu. Kolejnym narzędziem była rozwijająca się kinematografia, która ze względu na ogrom przestrzenny kraju, nie docierała do wszystkich jego rejonów, jednak w tej dziedzinie trwały zakrojone na szeroką skalę działania, mające stworzyć jak największy dostęp ludności do filmów, bo przecież „kino jest najważniejszą ze sztuk”²⁶ ²⁷

Siódme zadanie postawione przez przywódcę członkom Komsomołu, dotyczyło wewnętrznych kwestii organizacyjnych.

Trzeba, by aktyw komsomolski na wsi miał dokładne wskazówki co do praw i obowiązków komsomolców, co do stosunków wzajemnych pomiędzy Komsomołem a partią, między Radami a Komsomołem. Niezbędne jest, żeby aktywista-komsomolec uważał się za pomocnika partii i Władzy Radzieckiej na wsi. Komenderowanie na wsi, akty bezprawia podczas wyborów do Rad, próby przywłaszczenia sobie funkcji organizacji partyjnych, spółdzielczych i radzieckich, chuligańskie wybryki podczas tak zwanej antyreligijnej propagandy — wszystko to powinno być niezwłocznie odrzucone i zlikwidowane

²⁵ J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 9.

²⁶ W. Lenin, *Dziela wszystkie*, wyd. V, Książka i Wiedza, Warszawa 1988, t. 44, s. 579: rozmowa Lenina z Łunaczarskim z r. 1922, wydrukowana w czasopiśmie „Kino Sowiekie” nr 1-2, 1933, s. 10.

²⁷ W ramach akcji propagandowej po Rosji Radzieckiej jeździły „pociągi agitacyjne”, które dysponowały własną salą kinową.

jako coś, co hańbi sztandar Komsomołu i co jest zupełnie niegodne miana komsomolca.²⁸

Fragment ten doskonale obrazuje zależność Komsomołu od partii i innych instytucji władzy radzieckiej. Członek Komsomołu zobowiązany był do przestrzegania wszystkich punktów statutowych, ale przede wszystkim miał się uważać za pomocnika partii — najważniejszego organu. Należy zwrócić uwagę również na słowa krytyki wobec organizacji i zachowania jej członków. Z przytoczonych słów wynika, że nie wszyscy komsomolcy przystąpili do budowy nowego, uczciwego, lepszego świata w myśl idei komunistycznych, a niektórych z nich cechowało chuligaństwo. Do jednej z najbardziej tragicznych sytuacji doszło rok po omawianym wystąpieniu Stalina — w sierpniu 1926 r. Grupa blisko czterdziestu leningradzkich komsomolców dokonała gwałtu na 21-letniej studentce Lubowi Bielakowej, która przyjechała ze wsi do Leningradu. Sprawa zyskała nazwę „czubarowskiej” lub „czubarowszczyzny” — od nazwy ulicy, przy której doszło do tego zdarzenia.²⁹ Na śmierć skazano siedmiu oprawców. Chociaż radziecki kodeks karny nie przewidywał kary śmierci za takie przestępstwo, to w tym wypadku sąd uznał gwałt na studentce i chłopce za przejaw politycznego bandytyzmu, a tym samym za zbrodnię polityczną, która karana była już śmiercią.³⁰ Wydarzenia te zbiegły się z polityką odejścia od rewolucyjnej przemocy oraz dążenia do stabilizacji w ZSRR i można je potraktować jako widoczny pretekst zmiany obyczajowego kursu związanego ze swobodą seksualną na rzecz silnego konserwatyzmu.³¹

Ósmym warunkiem było wyposażenie komsomolskiego aktywu w materiały dotyczące podstaw komunizmu i rewolucji. Należało wyjaśnić masom podstawy marksizmu i leninizmu, główne koncepcje, pojęcia, mechanizmy, historię rewolucji — wszystko, co w teorii miało służyć właśnie m.in. uciemżonym chłopom, a ich przyjęcie, zrozumienie i wdrożenie miało przyczynić się do poprawy warunków ich życia i pracy. Zdaniem Stalina — komunizm był jedynym rozwiązaniem, ratunkiem w ich sytuacji. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że komsomolec w umiejętny sposób miał rozmawiać z chłopem, tak, by go nie zrazić i nie zniechęcić do nowych wartości i nowego ustroju. Komsomolec miał wysłuchiwać życiowych mądrości chłopca, ale przede wszystkim miał przekonać go na podstawie faktów, że nie ma racji i jedyną drogą do zwycięstwa jest komunizm i nowa władza. Spełnienie tych wszystkich warunków miało umożliwić stworzenie świadomego,

²⁸ J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 9-10.

²⁹ А. Алексеев, *Репрессии ниже пояса*, www.kommersant.ru/doc/3571212 [dostęp 20.06.2022].

³⁰ Е. Игнагова, «Чубаровское дело» — хулиганов в Соловки, www.solovki.ca/camp_20/ygolovka01.php [dostęp 20.06.2022].

³¹ R. Pipes, *op. cit.*, s. 355.

dobrze wychowanego chłopskiego aktywu Komsomołu i tym samym przekaz „proletariackiej” polityki na wsi.

Swoje przemówienie Stalin podsumował sformułowaniem zadania Komitetu Centralnego Komsomołu, które „polega na tym, by ułatwiać i kontrolować wprowadzanie w życie tych warunków”.

Zadanie to nie zostało konkretnie sprecyzowane, co w teorii dawało KC swobodę wobec działań wewnętrznych. Jednak kierownictwo organizacji pozostawało pod ścisłym nadzorem partii, która w zasadzie koordynowała wszystkie decyzje i poczynania, o czym wspomnę jeszcze w dalszej części niniejszego artykułu.

W przemówieniu „O aktywie komsomolskim na wsi” uwydatnia się jeszcze jeden godny zauważenia aspekt. Widać obawę Stalina dotyczącą zamiany ról w organizacji i zdominowaniu jej przez młodzież chłopską, co automatycznie zburzyłoby regułę o „proletariackiej” nadrzędności.

Mówią o niebezpieczeństwie ogromnego wzrostu Komsomołu na wsi. Mówią o napływie młodzieży chłopskiej do Komsomołu. Nie ma wątpliwości, że istnieje tutaj pewne niebezpieczeństwo. Ale niewątpliwie jest również to, że Komsomoł może nie lękać się tego niebezpieczeństwa, jeżeli potrafi z honorem wykonać postawione wyżej zadania. 100 tysięcy aktywu komsomolskiego na wsi, to jest siła, dla której żaden napływ młodzieży chłopskiej nie może być niebezpieczny. Cała rzecz polega na tym, żeby poprowadzić energiczną działalność tego aktywu na umacnianie sojuszu robotników i chłopów. Cała rzecz polega na tym, żeby wykorzystać ten aktyw do wciągnięcia chłopstwa w nowe budownictwo radzieckie.³²

Widać, że część społeczeństwa traktowano z dużym dystansem, wręcz wrogością. Napływającą młodzież chłopską należało odpowiednio zweryfikować i wychować w duchu komunizmu. Stutysięczny aktyw komsomolski działający na wsi (organizacja w roku 1925 liczyła około 300-400 tys. członków)³³ miał zrobić wszystko, by wciągnąć wieś do budowania nowego ładu radzieckiego, ale jednocześnie cały czas miała odbywać się edukacja i polityczne wychowanie tego aktywu, by jak najlepiej pracował na rzecz sojuszu robotniczo-chłopskiego.

Członkowie organizacji mieli rozwijać komunizm i jednocześnie zdobywać szerszą wiedzę ideologiczną, by przekazać ją dalej w działalności komsomolskiej. Zdaniem Stalina, bez połączenia teorii i praktyki niemożliwe było stworzenie prawdziwych „kadr leninowskich”, a przecież nazwa organizacji — Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży Rosji — zobowiązywała,

³² J. Stalin, *Do młodzieży...*, s. 10.

³³ Stutysięczny aktyw o którym mówi Stalin wyliczony został najprawdopodobniej orientacyjnie.

by jak najszerzej poznawać i wprowadzać w życie teorie głoszone przez Włodzimierza Iljicza. Zadanie to zostało uznane za Stalina za bardzo trudne do wykonania, m.in. z powodu przeciążenia aktywu organizacji, ale jednak możliwe i przede wszystkim niezbędne. Z przytoczonych cytatów wyłania się obraz Komsomołu jako organizacji, która jest w stanie zrobić wszystko, wypełnić każde zadanie i przed niczym się nie ugnie. Aktyw i cała organizacja dąży do budowy lepszej przyszłości, mimo wielu napotykaných przeciwności.

Ciekawy jest fakt, że nie pojawiają się konkretne przykłady działalności Komsomołu i odniesienia do nich. Brakuje informacji o realnym uczestnictwie komsomolców w budowach, pracy na roli, w fabrykach itd. Z jednej strony fakt ten może dziwić, ale z drugiej strony trzeba spojrzeć na rok przemówienia. Wygłoszone zostało ono na trzy lata przed rozpoczęciem pierwszego radzieckiego planu pięcioletniego (1928-1932), czyli jeszcze przed rozpoczęciem tzw. wielkich budów komunizmu³⁴ i zaostrzeniem polityki Stalina. Wystąpienie jest czysto teoretyczne i można je uznać za „bezpieczne”. Co mam w tym wypadku na myśli? Żadne ze sformułowań nie godzi zdecydowanie w taką czy inną grupę społeczną. Mimo przedstawienia różnic pomiędzy młodzieżą proletariacką i wiejską, a także samego wewnętrznego zróżnicowania chłopstwa, z tych przemówień ukazuje się idea jedności i wspólnej walki o lepsze jutro.

Opierając się na referacie wygłoszonym przez Stalina, można wyróżnić kilka najważniejszych kwestii oraz podstawowych zadań dla funkcjonowania Komsomołu uzależnionych od polityki partii bolszewickiej. Możliwe jest również podzielenie zadań, jakie na wsi postawił przed Komsomołem Stalin, na co najmniej trzy grupy: umiarkowanie modernizacyjne, rewolucyjne i totalitarne. Wszystkie one sprowadzały się do modernizacji radzieckiego społeczeństwa metodami inżynierii społecznej. Najogólniej ujmując, można wywnioskować, że działacze wczesnego Komsomołu mieli być przede wszystkim działaczami oświatowymi, którzy nieśli w najdalsze zakątki kraju komunistyczny postęp, rewolucyjne hasła, budowali podstawy ideologiczne w całym ZSRR i pracowali dla jego rozwoju. Nad prawidłowym działaniem organizacji czuwała partia komunistyczna. Nie ulega wątpliwości, że Komsomoł faktycznie był wiernym pomocnikiem partii — w połowie lat dwudziestych — głównie w dziedzinie ideologicznego wychowania i podporządkowania mas polityce partii.

W dalszych badaniach należałoby zweryfikować i skonfrontować ambitne założenia ideowe i rzeczywiste funkcjonowanie związku. Szerszych analiz wymaga także zagadnienie struktury organizacyjnej i składu osobo-

³⁴ Wielkie budowy komunizmu — pod nazwą tą kryją się najbardziej ambitne projekty budownictwa, które oficjalnie miały dla gospodarki ZSRR ogromne znaczenie, m.in. kanał Wołga-Don, kilka elektrowni.

wego, z podjęciem próby — na ile to możliwe — przedstawienia liczebności członków, aktywistów itd. Daje to możliwość prowadzenia badań wielu kwestii, związanych z tematem artykułu zwłaszcza tych omówionych do tej pory pobieżnie.

Michał Krzyżaniak

Komsomol Activities in the Countryside During the NEP. Joseph Stalin's Directives (1925)

Abstract

The text presents Joseph Stalin's directives to members of the Communist Youth Union from 1925. The tasks entrusted to the youth were included in the speech by the USSR leader "About Komsomol activism in the countryside." They are analyzed by the author of the article from the perspective of the then situation of the Soviet Union, where the NEP had already been implemented. The improved economic situation translated into a further process of indoctrination of young people and encouraging them to build the country under communist conditions.

Keywords: Soviet Union, Komsomol, Joseph Stalin, youth.